

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені І. І. МЕЧНИКОВА**

ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ

КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

**Методичні рекомендації
до практичних занять з курсу для здобувачів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 032 «Історія та археологія»**

**ОДЕСА
2025**

УДК 930.2:908(076)
I-904

Укладач:

О. О. Синявська, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін ОНУ імені І. І. Мечникова.

Рецензенти:

В. Г. Кушнір – доктор історичних наук, професор кафедри археології, етнології та всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова, голова Одеського відділення Національної спілки краєзнавців України.

Т. Л. Подкупко – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних наук Одеського національного медичного університету.

*Рекомендовано вченою радою факультету історії та філософії
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(протокол № 3 від 28 листопада 2024 р.)*

Історичне краєзнавство : метод. рек. до практ. занять
I-904 з курсу для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищ.
освіти спец. 032 «Історія та археологія» / уклад.
О. О. Синявська. – Одеса, 2025. – 26 с.

У методичних рекомендаціях розкривається програма практичних занять, завдання для самостійної та індивідуальної роботи, а також надаються методичні вказівки для опанування матеріалів лекційного курсу та підготовки до практичних занять з дисципліни «Історичне краєзнавство» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Основна мета рекомендацій – надати методичну допомогу здобувачам вищої освіти у підготовці до практичних занять та організації самостійної та індивідуальної роботи.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Програма навчальної дисципліни.....	6
Плани практичних занять, завдання для самостійної роботи та методичні вказівки до вивчення питань теми.....	10
Тема 1. Термінологія, джерела та історіографія історичного краєзнавства....	10
Тема 2. Методи та методика історико-краєзнавчих досліджень.....	12
Тема 3. Етапи розвитку краєзнавства в Україні.....	14
Тема 4. Історія південного регіону України у домодерний період.....	16
Тема 5. Історія Одеси в кінці XVIII – на початку XX ст.....	19
Тема 6. Історія Одеси в XX – першій чверті XXI ст.....	21
Питання для підсумкового контролю.....	24
Рекомендована література	25
Форми контролю і методи оцінювання.....	29

ВСТУП

Метою навчальної дисципліни є опанування здобувачами вищої освіти теоретичними та практичними засадами історичного краєзнавства; вивчення подій регіональної історії та опанування методикою історико-краєзнавчих досліджень.

Основними завданнями вивчення дисципліни є

- розглянути теоретичні аспекти історичного краєзнавства як наукової дисципліни;
- окреслити методи та напрями краєзнавчих досліджень;
- визначити фактори, що впливали на розвиток історичного краєзнавства;
- проаналізувати важливі культурні, суспільно-політичні та економічні процеси регіональної історії як складової частини загальноукраїнського історичного та культурного процесу.

Ключовим завданням є формування у здобувачів вищої освіти здатностей: 1) зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей її розвитку; 2) усвідомлювати взаємозв'язок між фактами, подіями, явищами і процесами в минулому та сучасності; 3) відшукувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.); 4) використовувати фахові знання та професійні навички для виявлення, охорони та популяризації історико-культурної спадщини; 5) опрацьовувати предметні дані у регіональному контексті.

Предмет навчальної дисципліни – історія рідного краю, історичні особливості місцевого середовища, політичні, соціально-економічні та культурні процеси, які впливали на розвиток краю.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен

- **знати** теоретичні та практичні засади історичного краєзнавства;

- об’єктно-предметну сферу історичного краєзнавства та регіоналістики;
- типологічну класифікацію краєзнавчих джерел;
- періодизацію історії розвитку краєзнавчого руху в Україні;
- наукові методи та напрями історико-краєзнавчих досліджень;
- регіональну специфіку краєзнавства півдня України;
- **вміти** узагальнювати фактичний матеріал, набутий під час лекцій та самостійно опрацьованої літератури до курсу;
- розкривати події регіональної історії як складової частини загально українського історичного та культурного процесу;
- аналізувати важливі культурні, суспільно-політичні та економічні процеси регіональної історії та визначити фактори, що впливали на розвиток історичного краєзнавства;
- критично осмислювати події локальної історії на підставі аналізу краєзнавчих джерел;
- проводити самостійне науково-пізнавальне дослідження з історії рідного краю.

Методичні рекомендації мають на меті надати методичну допомогу здобувачам вищої освіти, які навчаються на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти, у підготовці до практичних занять та організації самостійної та індивідуальної роботи під час опанування навчальної дисципліни «Історичне краєзнавство».

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Теоретичні та практичні засади історичного краєзнавства.

Тема 1.

Історичне краєзнавство як галузь знань та напрям історичних досліджень.

Зміст і завдання курсу. Структура краєзнавства: основні складові та галузеві напрями. Історичне краєзнавство як складова частина загального краєзнавства. Об'єкт і предмет історичного краєзнавства. Термінологія та понятійний апарат: край, територія, регіон. Географічне та соціокультурне краєзнавство. Зв'язок історичного краєзнавства з іншими науками та дисциплінами.

Тема 2.

Джерела та історіографія історичного краєзнавства.

Особливість краєзнавчих джерел. Групування, типологія і систематизація джерел. Друковані та архівні писемні джерела, статистичні та картографічні матеріали. Речові джерела та матеріальна культура. Усні джерела. Етнографічні та фольклорні джерела. Ономастика в історичному краєзнавстві: мовні джерела, топоніміка. Інтернет-джерела.

Краєзнавча бібліографія: бібліографічні показники, каталоги бібліотек. Краєзнавча історіографія: наукові монографії, періодичні видання, науково-популярна література, публіцистика.

Тема 3.

Історична регіоналістика та історичне краєзнавство.

Співвідношення історичних краєзнавства та регіоналістики. Формування історичних регіонів України та специфіка їх вивчення. Дослідження історичних регіонів як певної цілісності в контексті комплексного вивчення історії України. Значення історико-регіональних досліджень для аналізу процесів формування і розвитку

окремих географічних, адміністративно-політичних, соціо-культурних систем в історичному розрізі.

Тема 4.

Методи та методика проведення історико-краєзнавчих досліджень.

Загальнонаукові методи дослідження. Статистичний, географічний, картографічний, соціологічний, описовий, візуальний, анкетний та інші методи. Історичні методи та їх застосування в історико-краєзнавчих дослідженнях.

Напрями досліджень історії краю. Комплексне дослідження населеного пункту. Історична урбаністика та руралістика. Соціальна історія краю, локальна історія, історія повсякденності, мікроісторія. Просопографія та біографістика в історико-краєзнавчих дослідженнях. Особливості усної історії. Пам'ятки історії та культури: принципи та підходи дослідження.

Тема 5.

Краєзнавча діяльність установ науки, освіти та культури.

Пізнавальний та соціально-інформаційний потенціал сучасного історичного краєзнавства. Організаційні форми та функції краєзнавства. Краєзнавчі дослідження в науково-дослідних установах. Краєзнавча діяльність бібліотек. Архівні матеріали в краєзнавчих дослідженнях. Розвиток краєзнавства в музейних закладах. Краєзнавчий потенціал музеїв під відкритим небом та екомuzeїв. Завдання та форми туристичного краєзнавства.

Змістовий модуль 2. Історичне краєзнавство як історія краєзнавчого руху. Локальна історія.

Тема 6.

Основні етапи краєзнавчого руху в українських землях до початку XX ст.

Періодизація історії краєзнавства в Україні. Перші історико-краєзнавчі праці. Зародження наукового краєзнавства (XVIII – поч.

XIX ст.). Розширення методів дослідження. Географічні, етнографічні, топографічні описи. Діяльність історико-краєзнавчих осередків в Наддніпрянській Україні. Виділення історичної регіоналістики в середині XIX ст. в окремий науковий напрямок. Початки краєзнавчих досліджень на західноукраїнських землях. Розвиток історичного краєзнавства в Україні в другій половині XIX ст. М.Костомаров і В.Антонович та їх роль у закладенні основ історичної регіоналістики та краєзнавства як окремих галузей історичної науки. Створення та діяльність регіональних краєзнавчих товариств. Наукові товариства та їх періодичні видання. Одеське товариство історії та старожитностей.

Тема 7.

Розвиток історичного краєзнавства в Україні у XX ст.

Краєзнавство в добу Української революції 1917–1921 рр. Історико-краєзнавчі дослідження у міжвоєнний період. Інституалізація історичного краєзнавства в радянській Україні. Криза методики та практики краєзнавчого руху в 30-х роках XX ст. Історичне краєзнавство в Україні у повоєнні роки. Методологічні та методичні дискусії з проблем краєзнавства на початку 60-х років XX ст. Активізація краєзнавчих досліджень в Україні наприкінці 60-х–70-х років XX ст. Видання «Історії міст і сіл Української РСР». Сучасні організаційні форми краєзнавчого руху. Діяльність регіональних краєзнавчих центрів в Україні. Діяльність Національної спілки краєзнавців України та її обласних відділень.

Тема 8.

Історія південного регіону України від найдавніших часів до кінця XVIII ст.

Визначення історичного регіону. Географічні та економічні особливості. Заселення Північно-Західного Причорномор'я людиною. Кіммерійці, скіфи, давні греки, сармати, слов'яни, готи. Кочове та осіле населення V–XIII ст. Під владою Золотої Орди. Велике князівство Литовське. Експансія Османської імперії. Боротьба за Північне Причорномор'я між Польщею, Туреччиною та росією в XVI

– XVIII ст. Походи козаків в Північне Причорномор'я та їх значення в європейській історії. Включення Північного Причорномор'я до складу російської імперії.

Тема 9.

Історія південного регіону України у модерний період.

Адміністративний устрій краю в XIX ст. Господарче та культурне життя міст та сіл регіону. Поліетнічність заселення Херсонської губернії: українці, росіяни, болгари, молдавани, серби, гагаузи, німці та інші народи. Соціально-економічний розвиток краю в XIX ст.: вплив європейської модернізації. Південь України в період революції 1905-1907 років. Українська революція 1917 – 1920 рр. в регіоні. Радянський період: адміністративні та господарські зміни, суспільно-політична ситуація. Південь України в роки Другої світової війни та у II половині XX ст. Період незалежності. Сучасна війна росії проти України: регіональний аспект.

Тема 10.

Історія Одеси.

Історіографічна дискусія щодо віку Одеси. Джерела до історії міста. Періодизація історії міста. Заснування Коцюбієва (Качибєя) та перші згадки про торговий порт. Османський період: Єні-Дуні, Хаджибей (Гаджибей). Початок російського періоду: переіменування в Одесу, розбудова міста. Населення, соціально-економічний та культурний розвиток міста у I половині XIX ст. Міське управління, господарство, громадське життя на зламі XIX – XX ст. Місто у революційні 1917 – 1920 рр. Розвиток Одеси у міжвоєнний період. Оборона Одеси, окупаційний режим, визволення та відбудова міста (1941–1945 рр.). Піввоєнний період. Сучасна Одеса: суспільно-політичне, соціально-економічне та культурне життя.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

ТЕМА 1. ТЕРМІНОЛОГІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ІСТОРИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА

Практичне заняття

1. Термінологія та понятійний апарат. Напрями краєзнавства.
2. Групування, типологія і систематизація джерел.
3. Особливість краєзнавчих джерел.
4. Краєзнавча історіографія та періодика.

Завдання для самостійної роботи

- опрацюйте презентацію лекційного заняття;
- ознайомтеся з рекомендованою літературою та інформацією сайтів:
  - Національна спілка краєзнавців України URL: <http://nsku.org.ua/>
  - Інститут історії України НАН України URL: <http://www.history.org.ua/>
  - Все про туризм: краєзнавство, країнознавство та географія туризму. URL: <https://tourlib.net/geogr.htm>
  - Музейний простір України URL: <http://www.prostir.museum>

Методичні рекомендації

Працюючи над темою, здобувачі мають усвідомити, що етимологічно термін «краєзнавство» походить від двох слів – «край» (місцевість, територія) та «знавство» (знання), які в сукупності буквально означають «знання про край». Краєзнавство є багатограним і структурно різноманітним поняттям, яке охоплює різні аспекти життєдіяльності краю. Як цілісна, динамічна та нерозривна система, воно функціонує в контексті тривимірних моделей, що включають простір, час і соціум. З огляду на пріоритетні напрями наукових інтересів, краєзнавство поділяється на географічне, соціокультурне та історичне.

Рекомендована література: [13, 18, 20, 21, 25, 33, 35]

ТЕМА 2. ІСТОРИЧНА РЕГІОНАЛІСТИКА ТА ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО.

Практичне заняття

1. Об'єктно-предметна сфера історичної регіоналістики.
2. Історико-географічне районування території України.
3. Специфіка дослідження окремих регіонів.
4. Перспективи взаємодії історичних регіоналістики та краєзнавства.

Завдання для самостійної роботи

- опрацюйте презентацію лекційного заняття;
- ознайомтеся з рекомендованою літературою та інформацією сайтів:
  - Національна спілка краєзнавців України URL: <http://nsku.org.ua/>
  - Інститут історії України НАН України URL: <http://www.history.org.ua/>
  - Замки та храми України URL: <http://www.castles.com.ua>

Методичні рекомендації

Історична регіоналістика є міждисциплінарною науковою галуззю, яка досліджує життєдіяльність людських спільнот і комунікативні зв'язки в територіальних межах історично сформованих регіонів. Вона аналізує взаємодію географічних, економічних, демографічних, екологічних та соціокультурних процесів у регіональному контексті. Здобувачі повинні зрозуміти, що в рамках комплексного, синкретичного жанру землеописів у науковий обіг було введено багато відомостей про історичне минуле України, географічні та кліматичні особливості її різних частин, про міста і села, динаміку населення, комунікації та адміністративно-політичний устрій. У цьому контексті історична регіоналістика не протиставляє себе краєзнавству, а пропонує інші методи дослідження певної території, зосереджуючись на ретроспективному вивченні регіону як соціокультурної цілості та процесах формування населення в ньому.

Рекомендована література: [2, 3, 5, 6, 13, 19, 21, 25, 39]

ТЕМА 3. ЕТАПИ РОЗВИТКУ КРАЄЗНАВСТВА В УКРАЇНІ.

Практичне заняття

1. Періодизація історії краєзнавства в Україні.
2. Зародження наукового краєзнавства. Діяльність історичних товариств.
3. Краєзнавство в ВУАН. Специфіка краєзнавчих досліджень в радянський період.
4. Краєзнавчий рух в сучасних умовах.

Завдання для самостійної роботи

- опрацюйте презентацію лекційного заняття;
- ознайомтеся з рекомендованою літературою та інформацією сайтів:
  - Відлуння віків. Український пам'яткоохоронний портал URL: <http://www.pamjatky.org.ua>
  - Національна спілка краєзнавців України URL: <http://nsku.org.ua/>
  - Інститут історії України НАН України URL: <http://www.history.org.ua/>
  - Музейний простір України URL: <http://www.prostir.museum>

Методичні рекомендації

Вивчаючи цю тему, здобувачі мають знати, що сучасні дослідники виділяють три етапи у розвитку історичного краєзнавства:

I етап – витоки краєзнавства (стихійно-описовий етап). Тут варто виокремлювати три періоди: найдавніший, античний, середньовічний - від появи найдавнішої людини (140 тис. років тому - до XVII ст.);

II етап – зародження наукового краєзнавства в Україні (цілеспрямовано-описовий етап). Цей етап також поділяється на три періоди: анкетно-описовий, експедиційний, статистичний. Він охоплює період від початку XVIII ст. до останньої чверті XIX ст.

III етап – організаційний етап наукового краєзнавства в Україні. Період включає хронологічні межі від кінця XIX – початку XX ст. до сьогодення.

Рекомендована література: [6, 11, 13, 15, 18, 25, 28]

ТЕМА 4. ІСТОРІЯ ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ У ДОМОДЕРНИЙ ПЕРІОД

Практичне заняття

1. Заселення Північно-Західного Причорномор'я.
2. Під владою Золотої Орди. Велике князівство Литовське та колонізація Причорномор'я.
3. Кримське ханство. Експансія Османської імперії. Козацтво та його участь в російсько-турецьких війнах в Північному Причорномор'ї.
4. Адміністративний устрій краю в XIX ст.

Завдання для самостійної роботи

- опрацюйте презентацію лекційного заняття;
- ознайомтеся з рекомендованою літературою та інформацією сайтів:
  - Одесика. Все про Одесу. URL: <http://odessa.club.com.ua/history/>
  - Український інститут національної пам'яті. Офіційний веб-сайт. URL: <https://uinp.gov.ua/tegy/ukrayinskyy-pivden>
  - Південний артпростір «Pivden artbook» Канал на YouTube <https://www.youtube.com/@pivdenartbook7113>
- перегляньте науково-популярний анімаційний фільм:
  - Історія українських земель. Південна Україна. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=wzRs2-B2D-A>

Методичні рекомендації

Звертаємо увагу здобувачів, що давня історія нашого краю – це переплетіння історії та культури численних народів – кімерійців, скіфів, греків, сарматів, слов'ян, печенігів, половців, татар та інших. Південний регіон України був ареною контактів та взаємодій племен і народів з різними культурними традиціями і рівнем соціального та економічного розвитку. Давня історія краю, як і Одеси, вивчається переважно за археологічними знахідками. Варто відзначити, що з кінця IV століття територія Північного Причорномор'я була в зоні розселення тюркських кочових племен, а в середині XIII століття потрапила під владу Золотої Орди.

Рекомендована література: [4, 16, 24, 29, 34, 37, 38]

ТЕМА 5. ІСТОРІЯ ОДЕСИ В КІНЦІ ХVІІІ – НА ПОЧ. ХХ СТ.

Практичне заняття

1. Історіографічна дискусія щодо віку Одеси.
2. Населення, міське управління та громадське життя міста.
3. Соціально-економічний розвиток міста. Освіта, наука та культура.
4. Одеса в 1905-1907 роках.

Завдання для самостійної роботи

- опрацюйте презентацію лекційного заняття;
- ознайомтеся з рекомендованою літературою та інформацією сайтів:
  - Український інститут національної пам'яті. Офіційний веб-сайт.
URL: <https://uinp.gov.ua/tegy/ukrayinskyy-pivden>
  - Південний артпростір «Pivden artbook» Канал на YouTube
<https://www.youtube.com/@pivdenartbook7113>
  - цикл «Легенди одеського лиману». URL:
https://www.youtube.com/playlist?list=PLuZfGjrZ6TfZV412Wpk5aE7nH1_7K_MAg

Методичні рекомендації

Вивчаючи тему, здобувачі мають зрозуміти, що історіографічна дискусія щодо віку міста розпочалася у другій половині ХІХ ст., коли адміністрація міста готувалася відзначати так зване «сторіччя» Одеси. Офіційна версія базувалася на дослідженнях історика Аполона Скальковського, який запропонував рахувати історію міста від 22 серпня (2 вересня) 1794 року. Натомість історики Олексій Маркевич, Володимир Яковлев та Василій Надлер твердили, що місто не постало на пустому місці, першим поселенням, назва якого занотована в історичних джерелах – Качибей. Мова йшла про Хроніку польського історика Яноша Длугоша, перша згадка відносилася до 1415 року. Друга хвиля дискусії припала на початок 1990-х років, підставою для неї стало дослідження Олександра Болдирєва.

Рекомендована література: [1, 4, 9, 10, 12, 14, 16, 17, 22, 24, 27, 29, 30, 32, 36]

ТЕМА 6. ІСТОРІЯ ОДЕСИ В ХХ – НА ПОЧ. ХХІ СТ.

Практичне заняття

1. Місто у революційні 1917 – 1920 рр.
2. Суспільно-політичний та соціально-економічний розвиток у 1920-30-ті рр.
3. Оборона Одеси, окупаційний режим, визволення та відбудова міста (1941–1945 рр.).
4. Напрямки і пріоритети розвитку міста у другій половині ХХ ст.- поч. ХХІ ст. Одеса та одесити у сучасній війні з росією.

Завдання для самостійної роботи

- опрацюйте презентацію лекційного заняття;
- ознайомтеся з рекомендованою літературою та інформацією сайтів:
  - Одесика. Все про Одесу. URL: <http://odessa.club.com.ua/history/>
  - Український інститут національної пам'яті. Офіційний веб-сайт. URL: <https://uinp.gov.ua/tegy/ukrayinskyy-pivden>
  - Український історичний портал. URL: <http://www.history.org.ua>
- перегляньте науково-популярний анімаційний фільм:
  - Українська революція в Одесі. URL: <https://www.youtube.com/@pivdenartbook7113>

Методичні рекомендації

Звертаємо увагу здобувачів, що період 1917-1920-х років в історії Одеси, як і в історії України, був дуже насичений суспільно-політичними перетвореннями та військовими діями. Під час Другої світової війни радянська окупація була змінена румунською. У післявоєнний період в місті проводили роботи з відновлення. На початку ХХІ ст. Одеса стала великим культурним та туристичним центром України та Південно-Східної Європи.

Рекомендована література: [1, 4, 7, 8, 11, 12, 16, 17, 22, 23, 26, 36, 40]

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Історичне краєзнавство як складова частина загального краєзнавства.
2. Джерела історичного краєзнавства.
3. Краєзнавча бібліографія та історіографія.
4. Географічне, туристичне краєзнавство.
5. Термінологія та методи краєзнавчих досліджень
6. Історична регіоналістика та історичне краєзнавство.
7. Краєзнавчий потенціал музеїв та бібліотек.
8. Організаційні форми краєзнавства.
9. Методи історико-краєзнавчих досліджень.
10. Історичні регіони України та специфіка їх вивчення
11. Комплексне дослідження населеного пункту.
12. Методика проведення історико-краєзнавчих досліджень.
13. Усна історія в краєзнавчих дослідженнях.
14. Періодизація історії краєзнавства в Україні.
15. Зародження та розвиток наукового краєзнавства у ХІХ ст.
16. Регіональні краєзнавчі товариства. Одеське товариство історії та старожитностей.
17. Краєзнавчі дослідження в радянський період.
18. Організаційні форми краєзнавчого руху в сучасний період.
19. Історія південного регіону України у ХVІІ – ХVІІІ ст.
20. Історія південного регіону України в литовсько-польський період.
21. Історіографічна дискусія щодо віку Одеси.
22. Визначні особистості в історії Одеси.
23. Історія південного регіону та Одеси у першій половині ХІХ ст.
24. Історія південного регіону та Одеси у другій половині ХІХ ст.
25. Соціально-економічний розвиток Одеси у ХІХ – на поч.ХХ ст.
26. Національно-культурний розвиток в Одесі у другій половині ХІХ – першому десятилітті ХХ ст.
27. Сцспільно-політичний рух в Одесі у першому десятилітті ХХ ст.
28. Одеса у революційні 1917 – 1920 роки.
29. Південь України в роки Другої світової війни.
30. Напрямки і пріоритети розвитку міста Одеса на сучасному етапі.
31. Одеса та одесити в роки новітньої війни росії проти України.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Болдирєв О. В. Одесі – 600. Історичний нарис. Репринт. Одеса, 2014. 79 с.
2. Верменич Я. Історична регіоналістика VS краєзнавство: маркери дослідження мереж соціальної взаємодії в часі та просторі. *Краєзнавство*. 2018. № 3. С. 4-15.
3. Верменич Я. Історико-географічний регіон. *Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2005. Т. 3 : Е-Й. 672 с.*
4. Верменич Я.В. Одеса. *Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: Наукова думка, 2010. 728 с.*
5. Верменич Я. В. Українсько-російське пограниччя: історичний досвід та сучасні виклики регіонального розвитку / Відп. ред. В. А. Смолій. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інст-т історії України, 2023. 338 с.
6. Верменич Я. Локальна історія як науковий напрям: традиції й інновації / наук. ред. В. А. Смолій. Київ: Інститут історії України, 2012. 284 с.
7. Вінцковський Т., Джумига Є., Мисечко А. Українські мілітарні формування в Одесі в добу Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.). Одеса: Фенікс, 2010. 154 с.
8. Воєнні злочини у Одеській області під час російсько-української війни. URL: <http://surl.li/vvebzu> (15.08.2024)
9. Гончарук Т. Г., Савченко В. А. Повсякденне життя Одеси на зламі епох. Одеса Ланжерона – Воронцова. Одеса, 2022. 400 с.
10. Гончарук Т. Проблеми визначення віку Одеси: історіографія і політика. *Інтелігенція і влада. Матеріали шостої Всеукраїнської наукової конференції (20-23 травня 2014 року м. Одеса)*. Одеса: Астропринт, 2014. С. 46-50;
11. Дослідники історії Південної України: біобібліографічний довідник / упор. Ігор Лиман. Київ, 2013. 397 с.
12. Забута історія Одеси: як українці впливали на розвиток міста. *Суспільне-новини. Історія*. Одеса, 2022. URL: <https://suspilne.media/232754-zabuta-istoria-odesi-ak-ukrainci-vplivali-na-rozvitok-mista/> (15.08.2024)

13. Історичне краєзнавство. Навчальний посібник. Ч.1-2. / Голубко В. Є., Качараба С. П., Середяк А. В. Перевид. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2019. 180, 305 с.
14. Історіографія проблеми датування міста Одеса. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/06/24/159736/> (18.07.2024)
15. Історія НСКУ. *Офіційний сайт Національної спілки краєзнавців України*. URL: https://nsku.org.ua/?page_id=5606 (10.09.2024)
16. Історія Одеси / кол. авторів, голов. ред. Станко В. Н. Одеса, 2002. 560 с.
17. Історія Хаджибея (Одеси) в працях дослідників XIX–XX ст.: хрестоматія / Упор. Т. Г. Гончарук. Комунальна установа Одеський історико-краєзнавчий музей. Одеса: Екологія, 2015. 224 с.
18. Кашаба О. Історичне краєзнавство як складова національної освіти: теоретичний аспект. *Краєзнавство*. 2011. №1-2. С.97-104.
19. Ковальська-Павелко І. М. Історична регіоналістика, історичне краєзнавство та історична урбаністика: демаркація предметних полів. *Грані*. 2014. №6. С.161-167.
20. Кузьма-Качур М. І., Горват М. В. Основи краєзнавства: навч. посібн. Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. 256 с.
21. Кушнарєнко Н. М. Бібліотечне краєзнавство: підруч. К.: Знання, 2007. 502 с.
22. Музичко О. Південна вісь Соборності: націєтворчі процеси в Українському Причорномор'ї (кінець XIX - перша половина XX ст.). Одеса, 2015. 360 с.
23. Обстріли Одеси. URL: <http://surl.li/ajckwg> (15.08.2024)
24. Одеса козацька. Наукові нариси / О. А. Бачинська, С. Б. Гуцалюк та ін. Видання друге виправлене та доповнене. Одеса: Фенікс, 2008. 249 с.
25. Основи краєзнавства: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / кол. авт.; за заг. ред. О. П. Реєнта. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 276 с.
26. Поліщук Я. Фронтирна ідентичність: Одеса XX століття. Київ: Дух і Літера, 2019. 208 с.
27. Постанова Верховної Ради України від 11 лютого 2015 р. № 184-VIII "Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2015 році". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/184-19#Text> (19.09.2024)

28. Реєнт О. П. З історії Національної спілки краєзнавців України (до 90-річчя заснування). *Український історичний журнал*. 2015. №3. С. 4-19.
29. Синявська О. До історії соціокультурних процесів на півдні України наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Ізмаїл, 2022. Вип.57 (Серія: історичні науки). С.134-151
30. Синявська О. Крізь призму пам'яті і часу: Одеський Рішельєвський ліцей у спогадах сучасників (До 200-річчя від дня заснування) / Автор-упор. О. О. Синявська. Одеса, 2017. 300 с.
31. Синявська О., Садова І. Національно-культурні товариства німецької громади в Одесі у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. *Старожитності Лукомор'я*. 2022. № 3 (12). С.44-51
32. Синявська, Олена. Місце хроніки Яна Длугоша в історіографічних дискусіях щодо віку Одеси. *Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków: polityka, gospodarka, religia, kultura i życie codzienne*. Т.IV. Warszawa, 2024. С.82-91.
33. Стецик Ю. О. Історичне краєзнавство: Тексти лекцій. Навчально-метод. посібник. Дрогобич: РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2011. 140 с.
34. Україна в ХІХ столітті: людність та імперії / В. Шандра, О. Аркуша; НАН України, Ін-т історії України. Київ: Академперіодика, 2022. 436 с.
35. Уривалкін О. Історичне краєзнавство: навч. посіб. Київ: КНТ, 2006. 296 с.
36. Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917-1920 рр.: Монографія / Вінцковський Т. С., Музичко О. Є., Хмарський В. М. та ін. Одеса: ТЕС, 2011. 586 с.
37. Шандра В. С. Якою була участь українців у російсько-турецьких війнах? *Перелом: війна Росії проти України у часових пластах і просторах минушини. Діалоги з істориками : у 2-х кн. / упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь ; відп. ред. В. Смолій*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2022. Кн. 1, Розділ 3. С.558-559.
38. Шандра В. Формування адміністративно-територіального устрою українських земель як засіб інтеграції до складу російської імперії (кінець ХVІІІ – початок ХХ століття). *Росія - Україна: зради, союзи, війни*. Львів: Астон, 2022. С. 133-144.

39. Щодра О. Історична географія України від найдавніших часів до кінця XVIII століття: навчальний посібник. Львів, 2016. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Schodra_Olha/Istorychna_heohrafiia_Ukrainy_vid_naidavnishykh_chasiv_do_kintsia_XVIII_stolittia/ (01.09.2024)
40. Syniavska, Olena: #ODESA: The City's Twisted Farewell to Russia's Imperial Past. In: ostBLOG spezial "Russlands Krieg gegen die Ukraine" URL: <https://ukraine2022.ios-regensburg.de/odesa01/> (06.09.2024)

Інформаційні ресурси

- Відлуння віків. Український пам'яткоохоронний портал URL: <http://www.pamjatky.org.ua>
- Все про туризм: краєзнавство, країнознавство та географія туризму. URL: <https://tourlib.net/geogr.htm>
- Електронна бібліотека «Культура України» URL: <http://www.elib.nplu.org>
- Замки та храми України URL: <http://www.castles.com.ua>
- Інститут історії України НАН України URL: <http://www.history.org.ua/>
- Історія України IX – XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації URL: <http://www.litopys.org.ua>
- Музейний простір України URL: <http://www.prostir.museum>
- Національна бібліотека України ім. В.Вернадського URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
- Національна спілка краєзнавців України URL: <http://nsku.org.ua/>
- Одесика. Все про Одесу. URL: <http://odessa.club.com.ua/history/>
- Південний артпростір «Pivden artbook» Канал на YouTube <https://www.youtube.com/@pivdenartbook7113>
- Український історичний портал URL: <http://www.history.org.ua>
- Український інститут національної пам'яті. Офіційний веб-сайт. URL: <https://uinp.gov.ua/tegy/ukrayinskyy-pivden>

ФОРМИ КОНТРОЛЮ ТА МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ (у т. ч. критерії оцінювання результатів навчання)

При вивченні навчальної дисципліни застосовуються наступні методи навчання: словесний, наочний, практичний, які передбачають читання лекції, опрацювання джерел, роботу з навчальною та спеціальною літературою, індивідуальні консультації. Засоби діагностики якості вищої освіти включають в себе поточний та підсумковий контроль.

Поточний контроль:

- усний контроль: індивідуальне і фронтальне опитування, бесіда, доповідь, оцінювання доповідей;
- письмовий контроль: оцінювання якості виконання самостійної роботи за темами;

Підсумковий контроль: залік.

Оцінювання знань здобувачів повинно сприяти реалізації низки завдань, зокрема:

- підвищення мотивації здобувачів до системного навчання впродовж семестру та навчального року, переорієнтація їх цілей з отримання позитивної оцінки на формування системних, стійких знань, умінь та навичок;
- відповідність переліку, форм та змісту контрольних заходів вимогам ЄКТС;
- відкритість контролю, яка базується на ознайомленні здобувачів на початку вивчення навчальної дисципліни з переліком, формами та змістом контрольних завдань, критеріями та порядком їх оцінювання;
- подолання елементів суб'єктивізму при оцінюванні знань, що забезпечується виконанням індивідуальних завдань із застосуванням модульної системи оцінювання;
- розширення можливостей для всебічного розкриття здібностей здобувачів, розвитку їх творчого мислення та підвищення ефективності навчального процесу.

Критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти за різними видами роботи

Вид роботи	Кількість балів
Вхідний контроль:	
Стартова робота	від 0 до 5
Поточний контроль:	
Опитування за питаннями відповідної теми на практичному занятті, участь здобувачів вищої освіти в обговоренні проблемних питань	від 0 до 10
Виконання презентації за вільно обраною темою, доповідь та демонстрація презентації	від 0 до 15
Підсумковий контроль:	
Проведення заліку	від 0 до 20

ПОТОЧНИЙ КОНТРОЛЬ

Вид роботи	Бали	Критерії оцінювання
Опитування за питаннями відповідної теми на практичному занятті, участь здобувачів в обговоренні проблемних питань	0-2 балів	Здобувач присутній на занятті, але не бере участь у практичному занятті, є лише спостерігачем; ніколи не виступає або виступає рідко і не задає питання; дає неправильні відповіді на запитання, показує незадовільне знання понятійного апарату і літературних джерел
	3-7 бали	Здобувач іноді бере участь в практичному занятті; частково виступає і задає питання; допускає помилки під час відповідей на запитання; показує пасивну роботу на практичних заняттях; показує фрагментарні знання понятійного апарату і літературних джерел; показує невміння публічно представляти матеріал
	8-10 бали	Здобувач бере активну участь у практичному занятті; бере активну участь у обговоренні проблемних питань, користується додатковою навчально-методичною та науковою літературою; вміє сформулювати своє ставлення до проблеми; висловлює власні міркування, наводить доцільні

		приклади; вміє знаходити найбільш адекватні форми розв'язання суперечностей; здатний публічно представити матеріал
Виконання рефератів за вільно обраною темою: доповідь та демонстрація презентації	0 балів	Не зараховуються реферати (доповіді) та презентації, які виконані не самостійно або запозичені з мережі Інтернет
	1-4 балів	Доповідь та презентація виконані самостійно, проте не опрацьована актуальність теми, теоретичний аналіз дано описово, змістовний матеріал представлений схематично, у висновку сформульовані загальні висновки (або вони взагалі відсутні), тема не розкрита, робота не відповідає вимогам
	5-8 балів	Доповідь та презентація виконані самостійно, оформлення відповідає вимогам із незначними порушеннями, опрацьована актуальність теми, теоретичний аналіз містить неточності, але усно здобувач пояснює матеріал впевнено і за допомогою викладача виправляється, змістовний матеріал представлений добре, у висновку сформульовані загальні висновки, тема загалом розкрита із незначними прогалинами
	9-12 балів	Доповідь та презентація виконані самостійно, оформлення відповідає вимогам, опрацьована актуальність теми із зазначенням невирішених раніше аспектів, теоретичний аналіз ґрунтовний та самостійний, здобувач усно та без допомоги викладача пояснює матеріал, змістовний матеріал представлений добре, у висновку сформульовані самостійні висновки, тема загалом розкрита, інформація у презентації подана із використанням самостійно розроблених схем, малюнків, графіків, містить посилання на джерела, які відповідно оформлені та є актуальними
	13-15 балів	Доповідь та презентація виконані самостійно та оригінально, оформлення відповідає вимогам, актуальність теми повністю розкрита із

		<p>зазначенням невирішених раніше аспектів, правильно визначені об'єкт і предмет, гіпотеза власного дослідження, метод відповідає тематиці та поставленій задачі, теоретичний аналіз ґрунтовний та самостійний, здобувач вільно презентує матеріал; зміст презентації не перевантажений слайдами з текстовим матеріалом; у висновку сформульовані самостійні ґрунтовні судження, підкріплені фактичними доказами та розрахунками, інформація на слайдах подана переважно схематично із використанням самостійно розроблених малюнків, графіків, містить посилання на джерела, які відповідно оформлені та є актуальними</p>
--	--	---

ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ

Оцінка	Кількість балів	Критерії оцінювання
Відмінно (зараховано)	16-20	Здобувач освіти правильно і у повному обсязі відповів на запитання з переліку контрольних питань, дав відповіді на поставлені додаткові запитання у межах теми, продемонстрував вміння дискутувати, обґрунтовувати свою точку зору, самостійно оцінювати теоретичні аспекти дисципліни, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, володіти науковою термінологією.
Добре (зараховано)	11-15	Здобувач освіти не у повному обсязі засвоїв контрольні питання. При цьому частково дав відповіді на поставлені додаткові запитання, продемонстрував вміння дискутувати, обґрунтовувати свою точку зору, самостійно оцінювати теоретичні аспекти дисципліни, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, володіти науковою термінологією.
Задовільно	6-10	Здобувач освіти не зміг дати відповіді на

(зараховано)		поставлені контрольні запитання та додаткові запитання, продемонстрував низький рівень навиків полеміки, самостійного вирішення навчальних завдань, поверхово засвоїв наукову термінологію, базові знання з дисципліни.
Незадовільно (незараховано)	1-5	Здобувач освіти не виконав поставлені перед ним завдання. Не дав відповіді на запитання викладача, або у його/її відповіді містилася значна кількість грубих помилок. Продемонстрував відсутність базового обсягу підготовки з дисципліни, виявив низький рівень володіння навчальними та науковими дефініціями.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою для заліку
90 – 100	A	Зараховано
85 – 89	B	
75 – 84	C	
70 – 74	D	
60 – 69	E	
35 – 59	FX	Не зараховано з можливістю повторного складання
0 – 34	F	Не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Навчальне видання

ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

Методичні рекомендації
до практичних занять з курсу для здобувачів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 032 «Історія та археологія»

Методичне навчальне видання

Синявська Олена Олександрівна

В авторській редакції